

HOOFSTUK II.

NOORDER PAARL.

Ds. Du Toit s'n persoonlike mededelings aangaande sijn verdere lewensloop lui als volg:

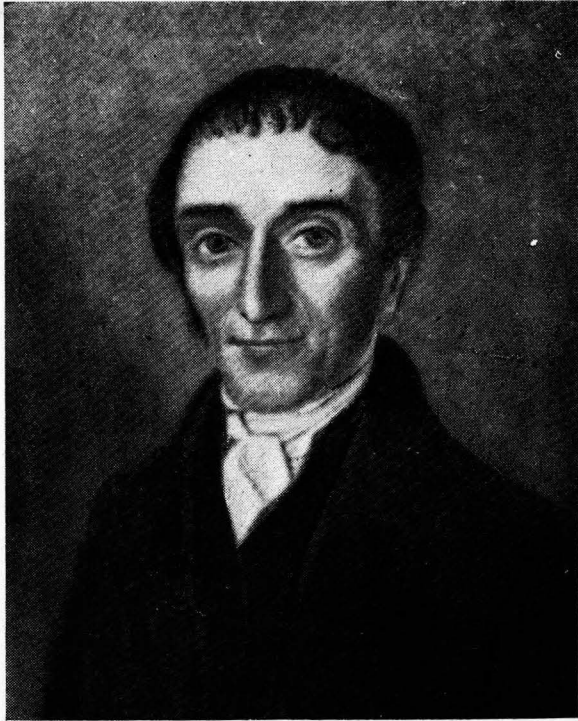
Na die afsterwe van Ds. Van der Lingen en nadat Ds. Van de Wall, na 'n paar jare dienstijd aan die Paarl, die beroep naar die Kaapstad aangeneem had, was die kerkeraad in die beroepsaak in twee gelijke dele gesplits. Die volgelinge van Ds. Van der Lingen wou mij hê, veral omdat ik met hulle ooreenkom in die skoolstrijd, wat toen brandend was. In sake gereformeerde beginsels en profesie-verklaring sou ik bowendien sijn werk kon voortsit.

"Deur sameloop van omstandighede werd twee of drie beroepe uitgebrenge, waarbij ik uitval met één stem en Ds. Van de Wall neem eindelik die beroep aan en kom weer naar die Paarl. Die partij van Ds. Van der Lingen versoek toen als aparte gemeente gestig te word. Die beswaar was egter dat hul van die ander geskei was deur beginsels en nie deur grensskeiding nie. Toen die kerkpartij sien, dat verdere teënstand nie baat nie, werd die gemeente sonder grense gestig, onder konsulentskap van Ds. Neethling van Stellenbosch en ik werd beroepe. Meteen moes ik dan als dosent aan die Gymnasium optree.

"Die roeping was so dringend, dat ik nie langer op Pretoria kon wag nie. Die skoolstrijd het die swaarste gewig in die skaal gelê. Inmiddels krij ik ook 'n beroep naar Ceres.

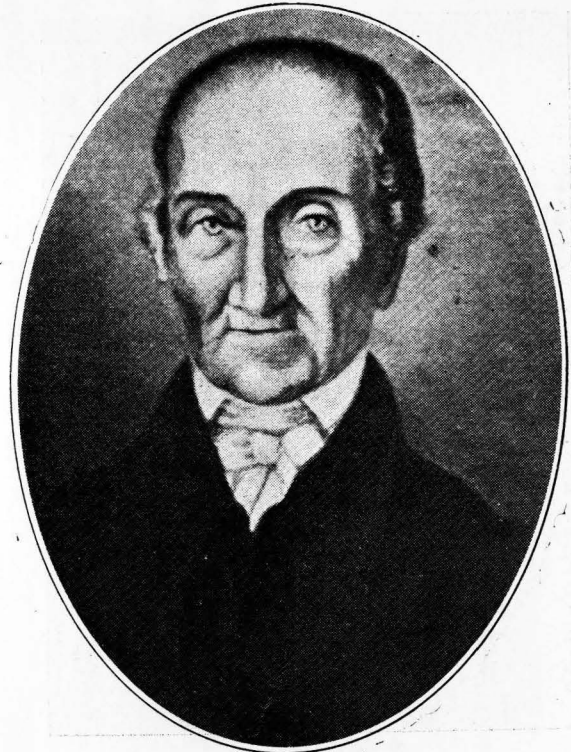
"Die sending naar Transvaal had tog als gevolg, dat Ds. Van Warmeloo naar Holland geskrijwe het om g'n predikante te stuur nie.

"Te Noorder Paarl was ik teen betaling vir genademiddele, ook vir kerkbanke, huwelik, ens. Alles moes uit liefdegawes kom. Ik was daar sterk voor dat die arme en weduwees behoerlik moes versorg word. Al die onkoste werd bestrijk deur kollektes bij die kerkdeur (ook salaris, bijdraë synodale kas, ens.) Net 'n paar keer was dit nodig die gemeente te sê, dat die kas gedaal is. Bij die stroom van liefdegawe moes die jonge gemeente nog alles tot stand bringe en

Vader : D P. Du Toit.

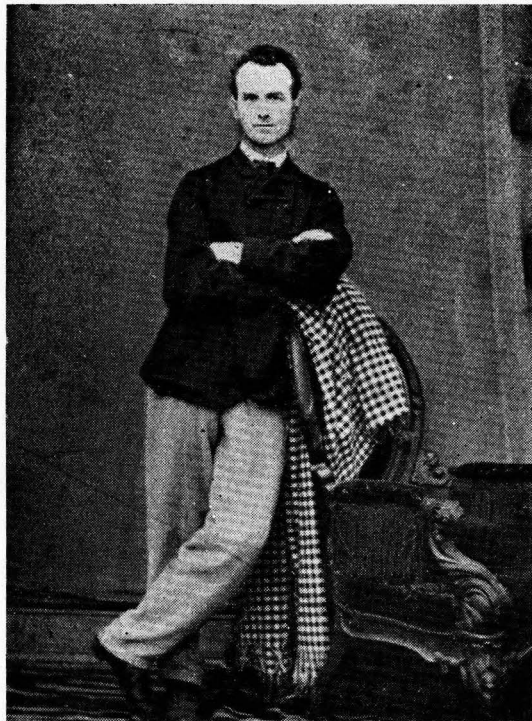
(Van 'n Olieverf Schilderij.)

Grootvader . Ernst Du Toit.
Oorlede 1855, bijna 89 jaar oud.

Moeder, met Ds. Du Toit als kind.

Ds. Du Toit, (19 jaar oud).

die Gymnasium als vrije skool onderhou. Bowedien wou ik nie hê nie, dat die gemeente sal deel neem aan die predikante-pensioen-fonds sólang ik daar was."

Tot sover die meedelings.

Ons moet nog aanstip dat Ds. Du Toit in Tulbagh hard gewerk het. Hij skryf van daar aan Mnr. Hoogenhout: "*Moet* Zondagmorgen skryfven. Overladen met werk. Pakken met brieven." Daar het hij sijn geskrif oor die Vrije Skool opgestel en daar was hij waarlik besig (met Mnr. Hoogenhout) om Sankey's te vertaal! Bijna ongelooflik en tog waar. Ds. Du Toit skrywe aan Mnr. H.: "Probeer eerst te vertalen "I am so glad that our Father in heaven" en dan uit de vermeerderde editie no. 40... Zij zijn mij alle door Ds. A. Murray opgegeven... Zie wat gij daaraan doen kunt. Dan kan ik weer pronken met uwe veren. En gij kunt met Vergilius zingen: "Sic vos non vobis mellificatis, apes," enz. Mnr. Hoogenhout teken op die koevert, waarin die brief bewaar werd, aan: "Ja, te denken, dat Ds. Du Toit en ik de eerste klomp Sankey's liederen vertaald hebben!"

STIGTING NOORDER PAARL.

Die eienaardige gebeurtenisse in verband met hierdie gemeente-stigting word uitvoerig verhaal in 'n boekie getiteld: "Ontstaan van de Gemeente Noorder Paarl, uitgegeven door de kerkeraad." Ons gee hier 'n opsomming van wat in die 106 bls. staan.

Daar is behoefte aan betere geestelike versorging want die gemeente is te groot vir één predikant. Ook bestaan daar onder die lede verskil in beginsel en rigting (die volgelinge van Ds. Van der Lingen hou nog hul punte vas!) Enige lede vraag die kerkeraad, dat gesorg sal word vir die "besoldiging van 'n tweede leeraar." Die kerkeraad is egter ten gunste van die stigting van 'n nuwe gemeente. Ds. A. Murray (die konsulent) toon op 'n vergadering met gemeentelida aan, dat bij 'n nuwe stigting ook 'n grenslijn moet wees. Maar daar is uitsonderinge, b.v. die geval van Riebeekskasteel en Riebeek West. Aan die Paarl is "verdeeldheid" en die sou net bestendig word als 'n tweede predikant beroepe word. Die Van der Lingen-Partij bestrij Ds. Murray s'n argumente en die meerderheid is teen die "verdeling" van die gemeente, soos deur die kerkeraad voorgestel.

Daar kom 'n ringskommissie, wat ook nuwe stigting bepleit, vernaamlik omdat daar "verdeeldheid heerst in burgerlike en maatschappelijke zaken, en omdat die ver-

deeldheid is doorgedrongen op godsdienstig gebied." Die kommissie (bestaande uit Di. J. H. Neethling, A. Murray en W. P. Rousseau) stel voor: "Er worde een lijn gemaakt, waardoor de gemeente in twee zoveel mogelijk gelijke helften verdeeld wordt. Allen worden beschouwd te behoren tot de gemeente binnen welker grenzen zij vallen, tenzij zij binnen een bepaalde tijd het tegendeel te kennen geven."

Sommige van die belanghebbende gaan saam met die "billike" voorstel van die kommissie. Daar kom egter weer moeilikheid wegens die "onbillike" verdeling wat die kerkeraad voorstel. Tagtig lede protesteer: "Wij zijn eerder genegen, hoeveel opofferings het ons ook kosten zal, ons van de kerk onzer vaders af te scheid, los te scheuren en de lasten der stichting en instandhouding van een vrije gemeente op ons te nemen, dan dat wij een verzoek om afscheiding *onder zulke voorwaarden* zullen ondertekenen." Hul wijs daarop, dat die voorstel van verdeling oorspronkelijk van die *kerkeraad* uitgegaan het.

Nou gee die kommissie aan die hand, dat daar 'n gemeente sal gestig word *sonder lijn-bepaling*. Die kerkeraad wil egter sijn toestemming nie gee nie, "daar de memorialisten zekere gevoelens en denkwijze ten aanzien van school en kerk willen voorstaan, waardoor hun hoofddoel meer blijkt te sijn het ontwikkel van een richting dan wel het vermeerderen van genademiddelen." Die kerkeraad sal ewewel g'n hinderpaal in die weg lê nie en die kommissie sal die nuwe stigting op eie verantwoordelikheid aanbeveel. Die kommissie-voorstel word op 'n vergadering van memorialiste aangeneem, op 26 Julie, 1875, word die nuwe gemeente in die Gymnasium-gebouw gekonstitueer; Ds. Neethling als konsulent gekies en op 16 Augustus d.a.v. Ds. S. J. du Toit met algemene stemme als leraar beroepe.

Die nuwe gemeente, so tot stand gekom, het niks gekrij van die kerkgoedere nie. "Zij behoudt onze kerk, onze pastorie, ons geld, ons alles door onze (zowel als uwe) voorvaders ons nagelaten. Wij verkrijgen niets dan *vrijheid van godsdienst*." Grond en 'n gebou werd dadelik aangekoop van die Christelike Vereniging en op 17 September, 1875 werd die nuwe kerk ingewij. Wat 'n geesdrif daar geheers het, blijk uit die feit, dat die kollekte op die dag bedraag het die som van £326 14s.

Die linkervlerk van die Gymnasium, skuins teenoor geleë, sou pastorie wees. En met die bevestiging van

Ds. Du Toit op 28 September sou 'n periode van grote geestelike bloei vir die gemeente aanbreek. Die ledetal was toen 377.

DIE GEWENSTE MAN.

Terwijl die memorialiste nog worstel (soos in die vorige stukkie beskrewen) was daar gevaar, dat hul die gewenste man sou verlies. Want hij had in ernstige oorweging die beroep naar Pretoria. Reeds op 13 Mei, 1875 vraag hul hom dan ook om die antwoord op die beroep uit te stel en gee als redes op:—

“ 1) Dat van de tijd dat wij 't laatst herderloos werden, het oog van het grootste gedeelte der gemeente op u gevestigd was, en ofschoon de gemeente niet behoorlijk door de kerkeraad vertegenwoordigd werd gij nochtans telkens bij de verkiezingen een groot aantal stemmen op Ueerw. verenigd kreeg.....

“ 2) dat uw niet al te sterk gestel, naar het ons voorkomt, beter berekend is voor het getuigen alhier onder en met ons, dan voor het krijgvoeren met een nog ongeorganiseerd leger (te Pretoria).....

“ 3) dat de gemeente van Pretoria gemaklik iemand anders zal kunnen vinden, om met haar de strijd te voeren, terwijl met uw aanname of afslaan van ons dringend verzoek onze zaak staat of valt, daar de strijd te Pretoria—orthodoksie tegen liberalisme—door ieder christen verstaan, aangemoedigd en al heel licht aangevangen wordt, terwijl de beginselen waarvoor wij ijveren slechts door zeer weinigen kunnen of willen begrepen worden.....

“ 4) dat haast niemand in deze kolonie gevonden wordt die onze zienswijze zo hartelik deelt, dat hij zijn lot met ons zou kunnen inwerpen, en voor de beginselen die gij met ons voorstaat op leven en dood zou willen strijden.”

Veral die laatste punt het (volgens sijn antwoord) bij Ds. Du Toit die deurslag gegee. En die Paarl het hom gekrij.

Hoewel die strijd hoog geloop het, en hoewel dit 'n openbare geheim was, dat die “memorialiste” Ds. Du Toit begeer om pal te kan staan bij die standpunt van Ds. Van der Lingen,—die alleenstaner in die kerk!—was daar tog 'n verteënwoordigende aantal predikante bij die bevestiging: Ds. Neethling (die konsulent), Ds. A. Murray, Dr. Hofmeyr (Montagu), Ds. De Vries (Riebeek West) en Ds. Van de Wall (van die Paarlse moedergemeente).

Na bevestiging deur die konsulent hou Ds. Du Toit sijn intreerede oor 1 Cor. 3:9: "Wij zijn Gods medearbeiders." Die Evangeliebediening werd voorgestel als verhewe en tog nederig; verskeide, en tog gemeenskappelik; ondergeskik en tog verantwoordelik—'n preekverdeling nog heelmaal naar die trant van Van Oosterzee. Bij die twee geleënhede bedraag die kollekte die belangrijke som van £63 14.

Jonge predikante wat misskien ook wil probeer (op voorbeeld van Ds. Du Toit) om in die geldelike behoefte van hul gemeente deur middel van liefde-gawe te voorsien, moet voor hul begin eers bedenk, dat Ds. Du Toit s'n posisie 'n heel biesondere was, dat hij inderdaad was—'n seer gewenste man.

PROFESIE-VERKLARING.

Hoe biesonder die posisie was en hoe biesonder Ds. Du Toit dit gemaak het deur sijn buitengewone talent, blijk uit 'n verslag van die goed-besogte samekomste, waarin hij die profesie verklaar het. Ons gee hier enige uittreksels uit die "Patriot" van 1878, wat seker aangename lektuur sal wees vir diegene wat die voorreg had om die samekomste persoonlik bij te woon.

"Vollens advertensie gaat Ds. du Toit 12 Toesprake hou o'er die Onvervulde Profesiën. Daar dit 'n saak is wat hij al jare mé besig is, en viral daar die gebeurtenisse nou al gewigtiger wort, so wort die voorlesings hier met grote belangstelling te gemoet gesien. Die koorsange sal oek seker wat goeds wees. Dis almal deur mnr. J. S. de Villiers self gekomponeer op toepasselike Bijbelwoorde, deur Ds. Du Toit uitgesoek ver elke aand. Dis al amper ses maande dat mnr. De Villiers besig is om sijn Koor voor te berei. Die toegangsprijs is so laag, dat die saal (van die Paarlse Gymnasium) stellig stampvol sal wees." (P. 1 Mrt 78)...

Die volgende nommers van die "Patriot" bevat dan verslaë van die "aande". Hier is 'n paar:

"Eerste Aand.—Om verskeie redes was die opkoms van die Paarl nie so groot, mar van Wellington was daar heel party mense o'ergekom. Daar was 'n aansienlike skaar, waaronder ons opgemerk het Ds. A. Murray, wat, soos ons hoor, met sijn kerkeraad plan gemaak het om al 12 aande te kom....

"Wat die *Koorsange* aangaat, die eerste stuk was gekomponeer op 2 Petr. 1:19 en Op. 1:3. Eers roep 'n mansstem (*recitatief*): "Wij hebben het profeties woord dat zeer vast is en gij doet wel dat gij daarop acht hebt" ens. Daarop sing 'n vrou-stem (*aria*) heel sag en soet: "Zalig is hij die leest en zija zij die horen de woorden dezer profetie." En dan val die volle *Koor* in, met plegtigheid en nadruk: "Want de tijd is nabij." Die indruk van die laaste veral is onbeskryffelik...

"Mar die laaste stuk was die verhewenste wat 'n mens ooit kan maak of kan sing. Dit was die *Lied des Lams* (Op. 5:9—14). Ds. Du Toit het vooraf met korte woorde angewijs, hoe dieselfde grondgedagte driemaal gewijsgd en telkens versterkt deur 3 kore gesing

wort: eers sing 'n *Koor van Verloste* vs. 9, 10; dan 'n *Koor van Engele* same met die verlose, vs. 11, 12; en eindelijk met die vorige same *alle Skepsel* in hemel en aarde, vs. 13, 14; mar die middelpunt van alles blyf die Lam. Die musiek en die uitvoering was sover as menselike kuns dit kan breng.

"Ds. Murray het met gebed geopen. Toen begon Ds. du Toit sijn kernagtige, diepdoordagte Toespraak o'er die Sekerheid, die Nuttigheid en Noodsakelikheid van die studie van die profesie," (P. 15 Mrt '78)....

"Derde Aand. Die onderwerp was: "Geheel Herstel van gans Israel." Die opkoms was goed. Mnr. Murray hou vol, kom alle aande. Dit was nie minder aangenaam om onse waarnemende magistraat in die voorste rij te sien sit met 'n Bijbel in sijn hand om die tekste op te seek. Die stilte in die saal, gedurende 'n toespraak van o'er 'n uur lank, was opmerklik. 'n Vrouekoor het gesing: "De Heer heeft Sion verkoren; Hij heeft het begeerd" ens. (Ps. 132 : 12, 14). Verder 'n Solo (Jes. 62 : 1), Recitatief, Kwartet en Koor (Jes. 12)" - (P. 29 Mrt '78).

"Vijfde aand. - Die opkoms was nog beter as die vorige aand. Aangenaam was dit ons, onder die vele vrinde van Wellington, studente en andere van Stellenbosch, oek die oue heer D. Hugo, die eerwaardige patriarch van Franschoek op te merk. 'n Man van 89 jare expres ver die geleentheid o'ergekom! Onderwerp: "De twee Getuigen" (Op. 11 : 1-13).--(P. 12 Apr. '87)...

So gaan dit voort. Maar genoeg als proewe van die gees en opgewektheid van die daë. Soos die meeste lesers weet is die inhoud van die voorlesings te vind in Ds. Du Toit s'n boek getiteld: "De Onvervulde Profetiën." Ons kom later op die onderwerp terug.

KANDIDAAT VIR DIE PARLEMENT.

Die tijd in Noorder-Paarl was vir Ds. du Toit een van oorstelpende werksaamheid. Vrije Skool, Profesie-verklaring, Afrikaner Bond, Patriot, Bijbelvertaling, Taalstrijd en soveel meer het die tijd in beslag geneem, wat nie aan sijn drukke ambswerk bestee werd nie. Hij skrijf aan mnr. Hoogenhout: "Af! af! af! Het is tijd dat Daan (Oom Lokomotief) komt anders bezwijk ik. De pen valt uit mijn hand." Later, in 1877: "Kom maar en help dragen zoveel gij kunt. Ik lig nu begraven onder werk. Hoe ik doorkom weet ik niet. Welhaast Ring, en ik moet nog kollektieren voor Normaalschool, huisbezoek doen, enz. Woensdag moet ik een feestrede houden; ik heb tekst noch stof; en meer lust om de berg in te lopen dan een nieuwe tribune te beklimmen."

Bij al die drukte het daar nog in 1879 'n rekwisie uit Beaufort Wes gekom, dat Ds. Du Toit sig vir die Parlement verkiesbaar moet stel. Die afwijsende antwoord is in meer dan een opsig belangrijk. Hier volg dit:

“*De Stem der Gemeente*, heb ik zo spoedig mogelijk na de ontvangst van uw rekwisities geraadpleegd. De uitslag was dat van de 61 manslidmaten, opgekomen in de drukte van het persen der druiven, 16 er voor en 21 ertegen waren dat ik aan uw verzoek zou voldoen, terwijl 24 zich niet geroepen gevoelden een besliste stem uit te brengen. Gij ziet het zelf wel dat, waar zulk een verdeling van meningen bestaat, en waar bijna de gehele kerkeraad (twee slechts uitgezonderd) zich voegt tot degenen die zeggen: “Ga niet!” dat daar een toestemmend antwoord van mijn zijde de aanleiding kon zijn, “dat enige wortel van bitterheid opwaarts spruitende beroerte make en door dezelve velen ontreinigd worden.”

“*De Stem mijns Gewetens* moest ik verder horen en onder de vele overwegingen wogen de volgende voornamelijk zwaar op mijn hart. Vooreerst, daar rusten reeds zovele verplichtingen op mijn zwakke schouders, en zoveel onvermijdelijk werk mij in de handen gelegd moet ongedaan blijven, dat ik waarlijk geen vrijheid gevoel iets meer op mij te nemen, tenzij door de hoogste noodzakelijkheid gedreven. Verder, de onzekerheid of wij wel staatkundig in die toestand geplaatst zijn, waarin de dienaren des heiligdoms als de enige redders geroepen worden, tijdelik en als bij wijze van uitzondering, de teugels der wetgeving aan te grijpen, gevoegd bij de twijfel of ik dan nog wel de uitverkorene zijn kan, door opleiding en gaven daartoe toegerust, baarde duisternis genoeg om mij te doen vrezén, zulk een gevaagde stap te doen.

“*De Stem der Voorzienigheid Gods* maakt echter een einde aan alle twijfel en onzekerheid, toen wij ons gedwongen gevoelden “het lot in den schoot te werpen” en “de uitkómt van den Heere,” tot twee reizen (op het voorbeeld van een Gideon) gevraagd, telkens ten antwoord gaf: “Ga niet,” waaraan wij ons gewillig onderwerpen.

Ds. Du Toit wijs verder daarop dat hul saak in goeie hande is als Ds. W. P. de Villiers en mnr. D. F. du Toit (Oom Loko) als sodanig gekose word. Oor die skool-kwessie, wat 'n “krisis” deurleef, sou hij sijn gevoele spoedig openbaarmaak. (P. 28 Febr. '79).

KEELKWAAL.

In die tweede helf van 1879 het die keelkwaal van Ds. Du Toit ernstig geword. 'n Verlof van enige maande werd gebruik om 'n reisie naar die onderveld te maak, terwijl die dienste intusse deur prop. Moorrees waargeneem werd. Bij terugkoms, na feestlike ontvangs, kon egter g'n beterskap deur die beminde leraar gekonstateer word nie. “Hij weet nie wat Gods raad met die beproewing is nie, misskien om langsaam die band tusse gemeente en hom los te maak.”

Intusse, terwijl prop. Moorrees die dienste nog langer goedwillig waarneem, word rus aan die strand gesog en twee operasies aan die keel gedaan. Te vergeefs. Ds. Du Toit krij gevolglik verlof 'n reis naar Europa, Egipte en Palestina te maak. 'n Beurs van £200, deur die gemeente bijeengebreng, stel hom daartoe instaat. Ook Ds. F. Lion Cachet krij £50

persent, omdat hij van plan was Ds. Du Toit te ver-
gesèl.

Die leraar s'n afscheidswoord was, nadat prop.
Moorrees gepreek het, als volg:

“Geliefde gemeente!—Een afscheidsgroete voor mijn vertrek! minder mag, meer kan ik u heden niet geven. Geen blootlegging van mijn gezondheidstoestand. Ik zou ook nauweliks weten wat te zeggen, als alleen dit: dat het mij tot heden toe aan Goddelike ondersteuning niet heeft ontbroken en dat ik nog van Hem de volkomen herstelling blijf smeken en hopen. Geen dank voor uwe hulp en liefde, mij zo ruimschoots betoond in de laatste tijd, daar ik die hulp nog verder blijf behoeven; alleen de erkenning dat ik die liefde waardeer en mij daarin verblijd, dat mijn Heere die zich niet schaamt ook zulk een onwaardige dienstknecht broeder te noemen, u zulks vergelden zal bij Zijn toekoms. Geen mededeling van mijn gerijpte zielservaring gedurende de tijd van zwijgen; daartoe wacht ik op de tijd dat de Heer mijne lippen opent.”

Verder word die gemeente gebede prop. Moorrees hoog te ag, en word die grôte begeerte uitgedruk om Palestina te sien, nie alleen om sijn verlede nie, maar ook als “land der toekomst met het oog op die gebeurtenissen die aldaar zich reeds beginnen voor te bereiden.” Holland wil Ds. du Toit ook graag sien: “Ook dat bezoek is voor ons van belang juist nu in deze tijd terwyl nu aldaar een ontwaking van 't oude gereformeerde beginsel zich krachtig openbaart.” Be-doel word veral die grote petitionement vir die vrije skool en die opening van Kuyper's Vrije Universiteit. (P. 26 Maart '80).

OP REIS.

23 Maart, begin die reis. Dis beskrawe in twee boeke: *Op Reis en Bijbellanden (Egypte en Palestina) Doorreisd.* Terwyl die leser daarheen verwijs word, wil ons die stuk van Ds. Du Toit s'n lewe nie met één reëljie afdoen nie. Ons gee 'n paar brokkies uit die boeke, sodat ons ook bietjie kan meerij, en veral beter bekend kan word met die *persoon* van die reisiger.

Hoewel Ds. Du Toit self in die eerste boek sê, dat hij nie “reislustig” van aard is nie, het hij tog ook hier uitgemunt. Wie die genot had om sijn reisgenoot te wees, kan baie vertel van sijn opgewektheid, sijn bijna altijd goeie humeur, sijn belangstelling in alles. Hij was 'n gebore reisgids. Soos iemand gesê het: Als jij met Ds. Du Toit reis sien jij tienmaal meer als anders.

En dan—hij kon so lekker vertel van wat hij gesien het. 'n Transvaalse boer het aan die skrywer hiervan

eens gesê: "Maar, hoor, die mnr. du Toit is 'n "leersame" man; hij het een nag bij mij geslaap en mij die aand die halwe wereld laat sien." Dis die rede waarom Ds. Du Toit s'n reisbeskrijwinge so aangenaam sig laat lees en wêrd is om almal herdruk te word.

Opmerkelijk die opgewektheid naar buite, terwijl die gemoed van onse reisiger binne dikwels somber gestemd was. So skrijf Ds. Du Toit aangaande sijn eerste seereis:

"Daar op dat achterschip ziet gij mij de meeste tijd eenzaam doorbrengen, lezende en peinzende, en als vertrouwde vrienden hebt gij aanspraak op de mededeling van enige mijner overpeinzingen. Maar welke pen zal beschrijven welke gedachten er in de ziel oprijzen bij het nederzien in die donkere afgronden beneden of bij een blik over die wijde uitgestrektheid rondom! Welk een oppervlakte! Dag en nacht voortijlende met een snelheid van meer dan 12 mijlen per uur of ongeveer 300 mijlen per dag, en dit gedurende meer dan 20 dagen lang. En dan die diepten beneden. Over hoevele onderzeese bergen zijn wij reeds henen gevaren. Welke wezens wemelen daar in die onmeetbare diepten; door geen mensenoog ooit gezien."

In dieselfde trant is die mededeling aangaande 'n begrafenis op see:

"Ik bleef enige tijd staan; maar ach, ik kon zelfs de plaats niet meer zien waar de dode in de diepte verzonk. Somber uiteinde! En niet veel anders eindigt ons aller leven. Een zucht moge er van rondom ons sterfbed opgaan; een traan moge er op onze lijkbaar neerdruppelen; een bloemenkrans moge er op ons graf gelegd worden. Maar ach, hoe ras zijn die bloemen verdord; die traan gedroogd; die zucht verwaaid! Moge nog een enkel teder hart enige dagen over ons treuren; dat hart zal ook weldra voor nieuwe vreugde geopend, of van nieuwe smart vervuld zijn, en—ook daar is onze gedachtenis uitgewist. Wij zijn vergeten; anderen hebben onze plaats ingenomen; de wereld gaat haar gang; wij worden niet gemist. Zal er nog een gedenkteken nablijven, 't mocht dan zijn een eenzame grafsteen, zelden bezocht. Mocht er nog een bloempje op onze grafheuvel spreken van leven en dood, 't zal zijn van dat ongekende plantje, door de natuur geplant en gekweekt. Zal er nog een traan druipen op ons stof, 't mocht dan zijn de parelende dauwdrop glinsterende in de morgenzon. En de enige zucht die nog op aarde om ons stof gehoord wordt, mocht dan zijn het zacht ruisen van de koude nachtwind.

"Maar nog treuriger is het voorval, zo even vermeld, waarvan ik u enige nadere bijzonderheden mededeel. De gestorvene was een Italiaan; van een hospitaal aan de Kaapstad aan boord gekomen; waarschijnlijk een Rooms Katholiek; geheel vreemd; niemand die eens een woord met hem spreken kon. Nog doorklinkt ons oor en vervult ons hart die dikwels herhaalde uitroep met stervende lippen, 't enige dat wij verstaan konden: "o Dio! o Dio!" aanduidende de stervende verzuchting om genade van die God, die ook hij kende. Mogelik hoopte hij nog, in zijn vaderland teruggekeerd, in de armen van tedere betrekkingen de laatste adem uit te blazen. Maar die hoop was ijdel. Als vreemdeling verliet hij de aarde! Wat levert dit leven toch al treurtonelen op! Bezieet haar uitwendig, en de wereld schijnt, o, zo schoon en bekoorlijk; maar wanneer gij dieper ziet en

begint na te denken, dan wordt gij overstelpt van haar jammeren en ellenden, en de enige ware troost die er overblijft is toch slechts bij God in Christus; een leven in zijn gunst; een sterven in zijn genade; vergeving door Christus bloed; een beter vaderland hierna!

“Deze gedachten vervulden al de tijd mijn ziel, terwijl wij 't Kanaal doorzeilen naar Londen. Vandaar, D.V., onze verdere bevindingen.”

SPURGEON GEHOORD.

In Londen gaan Ds. Du Toit naar verschillende predikante luister. Maar Spurgeon alleen beval hom. Die teks is 2 Cor. 8:9:

“Ik zal niet pogen u een opsomming of beoordeling van de preek te geven; gij kent Spurgeons preken, hij is enig, hij is zich zelf en poogt niet iets of iemand anders te zijn. Alleen dit meen ik te moeten zeggen: de kracht van Spurgeon is niet gelegen in uiterlijke welsprekendheid, niet in schone woorden, maar in de betoning des Geestes. Onder zijn preek werd ik herinnerd aan 1 Cor. 2. Ja, de waarheden en lessen die hij aan zijn tekst ontleent zijn zo natuurlijk en gepast dat zij als een pijl ingaan in 't hart en er blijven steken. Nooit zal ik vergeten zijn beschrijving: hoe armelkeen is, die de Heere Jezus niet heeft; hoe ongelukkig de arme naar de wereld die in dubbele zin arm is; hoe beklagenswaardig derijke die in waarde toch niets bezit. Maar veel minder nog zal ik ooit kunnen vergeten zijne schildering van de rijkdom van degenen die Christus bezitten door 't geloof; hoe rijk zij nu reeds zijn, en hoe rijk zij in 't Nieuwe Jeruzalem zullen wezen. Nog nooit werd ik zo overmeesterd door de vreugde onzer toekomstige zaligheid als toen hij de heerlijkheid van die stad Gods, van de erve der heiligen in 't licht ons als voor ogen tekende. Ik kon mij niet weerhouden van tranen toen hij ons aan 't slot verhaalde wat nog onlangs met hem gebeurd was. Hij predikte in een der buitenwijken zijner gemeente, en sprak juist over de heerlijkheid van het Nieuwe Jeruzalem. Vlak voor hem zat een zuster, wier ogen glinsterde van vreugde. Daardoor opgewekt sprak hij met te meer bezieling. Een glans van hemelse blijdschap schitterde op haar gelaat. Zelf opgetogen ging hij voort met mede te delen wat de Geest hem gaf uit te spreken over de stad die fundamenten heeft welker kunstenaar en bouwmeester God is. Zij zag hem nog aan, maar hij bemerkte dat de glans van haar ogen geweken was, en dat zij onbewegelijk voor zich uitzag. Hij bleef stil en zeide: “Ik geloof deze zuster is dood.” Zij was dood; zij was ingegaan in de vreugde haars Heren, terwijl de blijde glimlach op haar verstorven lippen was nagebleven. “Een golfslag der hemelse gelukzaligheid had haar zachtkens overgevoerd in de oceaan der eeuwige heerlijkheid,”—zoals hij 't uitdrukte. Een heerlijk lied en krachtig gebed sloot 't geheel. Henengaande zeide ik tot Ds. Cachet, die met mij was: “Dit is het beste dat ik in Londen heb gezien en gehoord.”

BLOMME.

In Florence gaan Ds. Du Toit, die blomme-vrind, blomme bewonder:

“Florence is, zoals de naam aanduidt, de “bloemenstad,” in dubbele zin des woords: zij is de stad der bloemen en de bloem der steden. Bijna elke stad heeft hier een bijzondere eigenaardigheid; die van Florence is haar bloemen. Mijn liefde tot bloemen deed mij dan ook spoedig besluiten een kleine omweg te nemen om de bloemenstad te zien. 't Is het R.C. feest van de assumptie van Maria; de

museums, winkels, enz. zijn dus gesloten (meer dan op Zondag, dat treft ons dadelik). Doch dit is voor ons niet al te grote teleurstelling; want men wordt spoedig vermoeid als men elke dag weer paleizen en kerken en galerijen moet doorwandelen om kunstschaten te beschouwen. Wij zullen nu maar de bloemen der bloemenstad bewonderen. En werkelijk 't is verkwikkend, zulk een bezoek op de enigszins vermoeiende reize. Reeds bij de spoorwegstation komen de bloemenmeisjes u hun ruikertjes bloemen te koop aanbieden; vooral de rozen zijn fraai en bekoorlik. Bij 't rijden door de straten naar 't hotel ziet gij overal bloemen, bloementuintjes, bloemenbakjes, enz. Nu gaan wij een weinig buiten de stad wandelen naar de heuvel, nogal door hen "Olijfberg" genoemd, en overal moesten wij de schone tuinen en prachtige bloemen bewonderen, tot zelfs voor de eenvoudigste woningen. Indien 't de liefde tot bloemen zou aankweken dan wenste ik wel elk mijner vrienden, vooral mijne vriendinnen, een bezoek te Florence toe. En waarlik als wij in elke bloem zien, gelijk zij in waarheid is, een herinnering aan een verloren en een profetie van een toekomstig paradijs, een afspiegeling van 't nieuwe leven in de kinderen Gods te midden van een vervallen natuur, ja, een glimlach van onze hemelse Vader, dan is het heilige plicht die lieve bloemen te beminnen, te bewonderen, en aan te kweken."

NAAR DIE OOSTE.

Ds. Du Toit reis nie naar die weste maar naar die ooste. Die rede is, seg hij, dat die brandpunt van wereldbeweging sig almeer naar die ooste verplaas. Meer spesiaal reis hij naar Palestina om die volgende oorweginge:

"Ik heb vele reisbeschrijvingen van 't heilige land gelezen, en gij waarschijnlijk ook; maar wat ik eigenlijk wenste te zien, en wat gij mogelijk meest begeert te horen is tweederlei: vooreerst, een vergelijking tussen dit en ons eigen land, daar de meeste reizigers, Europeanen en Amerikanen zijnde, het land met het hunne vergelijken in hun beschrijvingen; daar wij geloven dat Palestina evenzeer het land is van de toekomst als van het verledene, en de beschrijvingen die wij hebben allen het land slechts beschouwen in zijn betrekking tot de geschiedenis van die vroegere eeuwen, zo willen wij hetzelve gaarne beschouwen in verband met de profetie als 't land der toekomst, en opmerken hoe die toekomst voorbereid wordt in de gebeurtenissen van het tegenwoordige. Uit deze twee oogpunten willen wij vooral met u het land bezien. Wil iemand uitvoerige nasporingen, laat hem Van de Velde of Robinson lezen; wil hij de Bijbel opgehelderd zien door Oosterse zeden en gewoonten, laat hem dan lezen Thompsons "The Land and the Book;" wenst hij wat te weten van 't tegenwoordig Zendingwerk in Palestina, hij kan 't vinden in Schaff, "Through Bible Lands"; en algemene informatie kan men genoegzaam vinden in de handboeken van Cook, Murray, Baedeker, enz. Wij houden ons oog gevestigd op Palestina in hare verhouding tot Zuid-Afrika en in hare betrekking tot de toekomst."

Wat die eerste punt betref, het Prof. Cachet aan die skrywer hiervan gesê, dat Ds. Du Toit s'n beskrywing van Egipte en Palestina uitnemend geslaag is met die oog op die Suid-Afrikaanse leser, want dit laat die land sien soos 'n *boer* dit sou gesien het. En met die oog op die toekoms is Ds. Du Toit seker 'n beste gids.

RACHEL'S GRAF.

Laat ons uit *Bijbellanden Doorreis* iets meedeel.
Eers die stukkie oor Rachel s'n graf:

"Halfweg, in de vlakke tussen dit Elia klooster en Bethlehem staat een eenzaam klein gebouw langs de weg. Het is *Rachels Graf*, door de Mahomedanen met een klein Moskee overdekt, dat gesloten blijft, gelijk zij alle graven zorgvuldig bewaken. In een open gewelf of voorportaal ging ik op een stenen muurtje zitten en las Gen. 35: 16-20 en 48: 7, een van de aandoenlikste tonelen in het leven der aartsvaders. Ik heb de graven der profeten en koningen doorwandeld; de graven van David en Jakobus en Zacharias en Maria bezocht; doch geen van alle maakte op mij zulk een indruk als Rachels Graf. Ik dacht aan de "uitnemende liefde" van de aartsvader tot haar in beider jeugd, zodat 7 lange jaren van zware arbeid hem als weinige dagen toeschenen (Gen. 29: 20). Ik stelde mij voor de treurige gebeurtenis: zij nog jong, in de bloei haars levens, in verwachting van een talrijk en gezegend kroost, bij de geboorte van haar tweede zoon reeds aan de aartsvader ontnomen als het dierbaarste dat hij op aarde bezat. Ik riep mij voor de geest de bijkomende omstandigheden: gestorven in het baren, altoos smartelik voor de echtgenoot—langs de weg, zonder behoorlike gemakken—en zo nabij Bethlehem, in het volle gezicht op de stad. Ik herlees met welke aandoening de aartsvader op zijn sterfbed nog dit verlies herdacht (Gen. 48: 7). Is hier niet in dit gedenkteken, door Jood en Mahomedaan zowel als Christen erkend en vereerd als de juiste plaats dezer gebeurtenis aanwijzende, voor ons een beeld van de verbreking van de tederste aardse banden en de verijdeling van naastbij gelegen aardse verwachtingen, waarop wij allen en ten allen tijde moeten voorbereid zijn?... Doch helaas, men heeft zo weinig gelegenheid om eens door te denken op zulke, voor ons gemoed heilige plaatsen. Mijne reisgezellen delen dat gevoel niet, en roepen reeds ongeduldig om voort te gaan. Maar het beeld van Rachels Graf zal levenslang voor mijn geest staan; ik zal er dikwels aan denken en levenslessen uit leren."

Later, toen Ds. Du Toit sijn beskrijwing omgewerk het, het hij hierdie aandoenlike worde aan bowestaande toegevoeg:

"Bijna drie jaren zijn verlopen sedert ik bovenstaande mededelingen van Rachel's Graf uit het heilige land overzond aan mijn vrienden in Zuid-Afrika. Ach, weinig vermoedde ik, toen de herinneringen van dit aandoenlik voorval uit de geschiedenis der aartsvaders zulk een diepe indruk op mijn gemoed maakten, daar op het muurtje gezeten;—ach, weinig voorzag ik, toen zij die de beminde van mijn jeugd en de vreugde van mijn leven was, mij later verhaalde dat zij met zulke zeldzame aandoeningen die bladzijde uit mijn reisbeskrywing (in die "Patriot") las,—dat ook ik *mijn* Rachel's graf op zulk een korte afstand voor mij op mijn levensweg zou moeten bouwen! Ook nog zo jong, met het uitzicht op een lang en genoeglik leven; ook na veel levensleed samen gedeeld te hebben; ook in het land der vreemdelingschap; ook toen wij meenden ons haast tehuis te gevoelen in ons aangenomen vaderland (Transvaal), ook in barensweeën, maar waaruit mij zelfs geen Ben-Oni is nagebleven! Ja, nu versta ik de

diepe indrukken door Rachel's graf op mijn gemoed gemaakt. Zes maanden zijn bijna verlopen sedert ik mijn geliefde dode begroef, en nog weigert mijn levenslust terug te keren; nog is mijn levenskracht verslapt; nog weent mijn oog; nog bloedt mijn hart.

“Ja, dit graf, met zijn weemoedige herinneringen, blijft mij heilig. Ik bemin dit graf meer dan de schoonste mausoleën der Grieken en Romeinen, want het herinnert mij aan een liefhebbende en geliefde vrouw; het herinnert mij aan mijn eigen levenslust en levenssmart, aan de vertroostende engel mijns moeievollen levens en haar smartelik heengaan.”—

Ons wou graag meer sulke stukkie gee om die leser dieper te laat inblik in die rijke hart van Ds. Du Toit. Maar genoeg. Ons keer met hom naar Suid Afrika terug en gaan verder sijn worstelweg mee-maak.

En dan denk die skrywer hiervan—(terwyl Ds. Du Toit juis van sijn Rachel gesproke het) aan die tyd terug toen hij drie-vier jaar oud was, toen sijn bewussijn ontwaak en die allerteerste besef ontkiem het, dat hij 'n *moeder* het. Veel weet hij nie van haar nie en wat andere sê, sal later meegedeel word. Maar sijn herinnering slaat tog maklik 'n brug naar die anders on-grijpbare verlee, toen hij smorrems deur sijn moeder gevoed en aangeklee, met 'n geruite oorjurk als 'n skild voorsien, in die agterplaas gestuur werd om met sijn ouere broer onder die grote eike te gaan speel. Daar was die hoë Gymnasium mure; die buitekamer, waarin die “Patriot”-pers staan; daar die dak van eikeblare; daar die grote watervat, waarop afgeslagte molvelletjies lê droë om gebrei te word (kinder-bedrijf!), en daar was die gebod van moeder om nie voor etens-tyd te kom pla nie. Dis nie veel nie! In die drukke kinder-gedoente het moeder vér agterwaarts gewijk. Maar nou —na soveel jare—kom sij weer helder naar vore en gevoel die skrywer die volle weelde van moederbesef; voel hij die diepe, rijkë agtergrond, waaruit ook sijn lewe het opgestaan.

ROEPING NAAR TRANSVAAL.

Ds. Du Toit het in 'n moeilike tyd teruggekom. Als raadsman van die Transvalers en hul pleitbesorger in die Kaap Kolonie, sou hij mee die verantwoordelikheid dra van die Transvaalse Vrijheidsoorlog. Toen dan ook die oorlog verbij was het dit nie lang geduur nie of hom werd die Transvaalse Superintendentskap van Onderwijs aangebode. Op 21 Augustus, 1881

werd die gemeente daarvan in kennis gestel. Die koerant sê daarop:

“Natuurlik was die afkondiging 'n skok vir die gemeente, en die roeping onderwerp van gesprek wat die andag van algar besig gehou het sedert die tyd. Buitengewoon vol was die biduur reeds die aand, en die gebede hartelik en dringend. Algemeen werd gevoel dat die roeping so belangrik is dat Ds. Du Toit werklik moeilik sal kan kies tussen bly of gaan; en ewe duidelik was die stem van die hart dat hij mag bly. Nieteenstaande die korte tyd en Ds. Du Toit syn uitdrukkelik versoek het die stem sig tog op ver-skillende wyse lat hoor, deur menigvuldige besoeke, adresse, versoekskrifte, gemeentevergadering, ens. Donderdag oggend werd Ds. Du Toit aangebode en voorgelees deur P. H. Roux 'n adres van kategisante. Pas in die pastorie terug, kom enige gemeentelede Ds. Du Toit ontmoet met 'n talrijk getekende adres, waar-in hierdie punte voorkom:

“1. Dat UWelEerw. op buitengewone wijze en door biezonder bestier ons als Herder en Leraar zijt geschonken.

2. Dat, door het gemeenschappelik bitter lijden, dat ons van tijd tot tijd is overkomen, onze harten te nauwer aan UWelEerw. zijn verbonden geworden, en het ons smarten zou indien u ons nu zou verlaten.

3. Dat de zonderlinge omstandigheden waarin wij zijn geplaatst, ons uwe diensten zeer op prijs doen stellen. Gij immers, kunt met ons simpathiseren in onze denk- en handelwijze ten aanzien der schoolzaak. Wij delen uwe beschouwingen van de tegenwoordige tijd overeenkomstig het profetiese woord en waarderden de toepassing dier beschouwingen bij uwe leiding der jeugd, onze dierbare kinderen.

4. Dat er gemakkeliker iemand zal gevonden worden om in de behoefte in de Transvaal te voorzien dan dat er in onze behoefte zou kunnen worden vervulling gedaan.

5. Eindelijk, dat wij door uw ongesteldheid gedurende de laatste tijd, zeer dikwels van uwe prediking zijn verstoken geweest, en dus te sterker begeren dat uw arbeid onder ons nog niet mocht ten einde komen. Om al deze redenen wenssen wij innig dat gij met ons blijven moogt, en hopen dat de Heer u deze weg wijzen zal.”

“Hierop bedank Ds. Du Toit...Terwijl die vrinde nog bij Ds. Du Toit sit te praat word hom aangeseg dat meisies voor die deur op hom wag. Toen hij uitkom staan daar ongeveer 'n 100 jonge dames in twee rye en deur een van die oudste werd hom voorgelees 'n Adres van die Dames Seminarium.

“Hierop was Ds. Du Toit so aangedaan dat die trane oor sijn wange rol en hij amper nie kon antwoorde nie...In die namiddag skaar sig weer jongelinge van die Gymnasium op die stoep voor die pastorie en

word deur mnr. D. Serfonteyn voorgelies 'n Adres van Gymnasiaste... Later werd aangebode 'n Adres van die Leerlinge van Platteklipskool en 'n Adres van kinders wat nie tot die gemeente behoer nie... Saterdag besoek die kerkeraad Ds. Du Toit... Sondag morre was die kerk buitengewoon vol en die spanning groot om te hoor wat die uitslag sal wees."

Ds. Du Toit het toen die "Weegskaal voor die gemeente" gehou, waarvan die punte hier kort aangestip word:

"*Vóór*: 1) Die *onverwagte* en ongesogte beroep, 2) die *belangriekheid*, 3) die *eiënaardigheid* van die roeping, 4) die *gevaar* dat die betrekking moelik nie in goeie hande sal val als hij bedank, 5) die feit dat hij nou tweemaal naar Transvaal beroepe is, 6) die oordeel van kindere Gods, 7) die keelkwaal.

"*Teen*: 1) Dis in strijd met sijn beginsel dat die Staat moet skoolmeester; 2) in strijd met sijn stille huiselike aard; 3) hij is nie genoegsaam wetenskaplik gevorm nie; 4) sal die volksraad vrijheid gee om onderwijs te regel geheel naar Gods woord; 5) die eiënaardigheid van die toestand van sijn gemeente.

"Slotsom: S.eerw. kan nie beslis nie voordat hij nader beskeid het van sijn Benoemers op 2 punte: 1) of daar geen geskikter persoon kan gevonde worde en 2) of hul sal toelaat dat hij onderwijs geheel naar Gods Woord reël, en sijn amb nie behoef te verlogen nie.

"Dinsdag daarop het 'n gemeentevergadering besluit om Ds. Du Toit vir 2 of 3 maande verlof te gé naar Transvaal... Op 5 Sept. het S.eerw. toen die reis aanvaar." (P. 2 Sept., '81.)

Van die reis daarheen deel ons net mee, dat Ds. Du Toit dit gedaan het in geselskap van mnr. P. J. en D. J. Malan, en dat hul biesonder goed onthaal werd te Petrusville,—'n historiese plek, want dis een van die allereerste plekke waar die Bond wortel gevat en die Afrikaanse gedagte opgeleef het.

Ons lees dat Ds. Du Toit daar oor 2 Cor. 5:20 gespreek het. "Nog nooit, sê 'n korrespondent, is van die kansel van Petrusville sulc 'n rede gehoord." Maandagmorre werd hom 'n dankadres en beurs aangebode als bewijs van erkentelikheid, terwijl die vrinde nog sorg vir 'n voorspan van "vier grote uitgeruste knewels." (P. 23 Sept., '81.)

28 Oktober is Ds. Du Toit weer terug en neem die roeping aan, omdat die Transvaalse regering sijn bedinge aangeneem het, n.l. 1) dat hij sijn leeraars-amb behou, 2) dat sijn grondbeginsele ré onderwys aangeneem word (kijk onder "C.N.O.") en 3) dat hom later 'n bekwame sekretaris sal gegee word. (P. 4 Nov., '81.)

AFSKEID.

Wat Ds. Du Toit sijn amswerk was aan Noorder-Paarl blijk genoegsaam uit hierdie medeling:

"In die laatste dage is daar in die Noorder Paarl gemeente 'n menigte wenende oo'e en bloedende harte. Die gelovige voel hoe groot die verlies is en hulle verstaan, dat die verlies wesenlik onherstelbaar is. Dit is moeilik om 'n predikant te kry, mar om 'n leeraar te kry, wat die mense leer om die Bybel te leer lees is baing moeiliker. En dit is wat Ds. Du Toit in die Noorder Paarl gedaan het. Die wat van die onderwys 'n goed gebruik gemaak het kan nou angaan en sal die onbetaalbare waarde daarvan altyd meer leer ken.

"Ds. Du Toit het geen preke gepreek mar waarheid. Hy het Christus gepreek en die gekruisig; hy het die Bybel deurgelooft van ent tot ent, hy het gelees, en ons laat lees. Hy het ons die geloofsleer en die sedeleer van die Evangelie bekend gemaak, die profetise skrifte ver ons ontsluit. Hy het ons herinner an die geskiedenis van vroeger en beter tye, die teenswoordige treurige toestand van kerk, staat, en maatskappy laat sien en ons roeping en plig voorgehou. En nou hy weg is van ons, wie sal dit nou doen? Ons het die wijn en melk geproof, en volop gedronke; water en melk sal nou nie meer smaak nie. Die liewe Heere sal voorsiening maak. Soos dit met alle trouwe leeraars gaan het ook hier onder ons die een en die ander hulle an die suiwere waarheid gestoot, maar dit is ons aangenaam te kan meedeel, dat syn arbeid in en ook buite die gemeente gewaardeer is.

"Volle kerke al Sonda'e..... —

"Die vendusie was druk besog. Elkeen wou 'n aandenke he hoo'e pryse is betaal.

"In die laaste maand was dit 'n aanhoudend afhaal met rytuige en tuis bring dag an dag, en tog het hy nie o'eral waar hy begeer werd kan rond kom. 'N heel party het hy moet te leur stel.

"Helpende hande met vervoermiddele ver inpak in o'ervloed, allerlei geskenke ver die reis en aandenke is gegewe.

"Menigte van adresse is gepresenteer, wat hieronder volg, almal getuigende van waardering van Ds. Du Toit syn arbeid, van liefde ver hom en syn huisgesin.

"Laaste Sondag, die 22ste, het hy syn afsheidsprek gehou; 'n stampvolle kerk; oek van naburige plekke was mense opgekrom. Die teks was 2de Johannes, die 8ste vers: "Ziet toe voor u zelven, dat wy niet verliezen hetgeen wy gearbeid hebben, maar een volle loon mogen ontvangen." Die preek sal gedruk worde. Met diepe andag is die rede angehoo. Ds Du Toit syn werk in die gemeente was afgedaan; hy had die volle raad Gods verkondig, en niets agtergehoue van wat nuttig was, hy kan dus net mar toeroep: ziet toe, ens." (P. 27 Jan. '82.)

Die afsheidswoord, gerig tot die kategisante, gee ons ook:

"Geliefde Kwakelingen, - Hartelik dank voor uw liefdebetoning en voor uw geschenk. Ik vind uw betuigingen hartelik en uw liefdeblijk doelmatig.

Veel kan en veel behoef ik u niet te zeggen. Ik ken u en gij kent mij uit lange omgang. Twee dingen wil ik u slechts heden mededelen.

Vooreerst, dat mijn arbeid aan u steeds een liefdearbeid was, niet al zuchtende, maar met zielsgeroegen verricht. Gewoonlik werd mijn hart verblijd als ik hier binnentrad, en een blijde glimlach op uw aller jeugdig gelaat zag. Dadelik werd mijn hart verruimd, en ik ging met een vroliker gemoed van de Catechizatie dan waarmee ik herwaarts kwam.

Dan, vergeet het niet, wij hebben ons er op toegelegd, om in uw jeugdig gemoed liefde en eerbied in te prenten tot de leer onzer vaderen, teenover de wisselende godsdienstige meningen en gezindheden van alle tijden. Gij weet hoe wij ons benaastigd hebben om u in de leer, de gezonde leer der Dordtse vaderen te doen wortelen. Mocht dit onderwys u bijblijven en vrucht dragen voor dit en het eeuwig leven.

Des Heeren zegen zal ik over u blijven afbidden, gelijk ik mij in uwe voorbede aanbeveel." - (P. 27 JAN. '82).

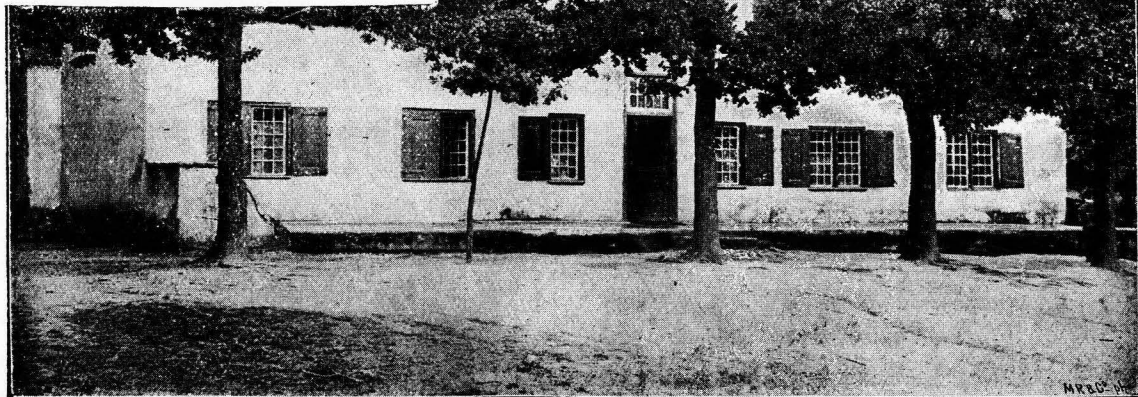
Ds. Du Toit het ook adresse ontvang uit Philips-town en Oudtshoorn—wel 'n bewijs dat sijn arbeid ook elders gewaardeer werd. Dit blijk ook op sijn reis naar Transvaal uit die ontvangs wat Venterstad hom berei het, waar bij aanbieding van adresse dit gesproke werd:

"Daarop spreek Meneer D. van den Heever, Generale Voorsitter van di Albertse Bond en B. B. Vereniging 'n korte woord. Hy seg di besoek was aangenaam, mar di skeiding is swaar. Toen hy verneem het dat Ds. Du Toit sou gaan na Transvaal, was hy byna wanhopig. Hy wis wat Ds. Du Toit ni alleen in openbaar, mar veral ook in verborge ver ons nasi gedaan het. Hoe hy eintlik di bewerker was van onse nasionale ontwikkeling. Hy self het oek veul opgeoffer ver syn volk, en hy het altyd op Ds. Du Toit gesteun. Hy wis wat hy an hom had met raad en daad. Mar nou lyk dit ver hom of alles moet agteruitgaan. Ds. Du Toit self wil hom dit uit di kop praat; mar hy voel swaar. Hy roep Ds. Du Toit ni toe "vaarwel" ni: mar tot "wedersiens," in persoon hier in di Koloni, sodra hy syn gewigtige roeping in Transvaal vervul het.

"Toen het Ds. Viljoen, vroeger leeraar van Colesberg, nog 'n hartelik gebed gedaan, waarin hy Ds. Du Toit en syn familie en geselskap an di Heere opdraag. En onder veul trane het ons makkaar gegroet. Daar was oud en jong, mans en vrous, Gereformeerde en Ned. Gereformeerde; mar onder di almal was min droge oge. 'n Mens sou se dat Ds. Du Toit jare lang predikant van Venterstad was."—(P. 3 Maart '82).

Vrydag 10 Maart, 1882, was die dag van aankoms in Pretoria. Twee lede van die Driemanskap en enige vriende het Ds. Du Toit ingehaal. 'n Huis was reeds gehuur en die regering had vir huisraad gesorg. (P. 24 Maart, '82.)

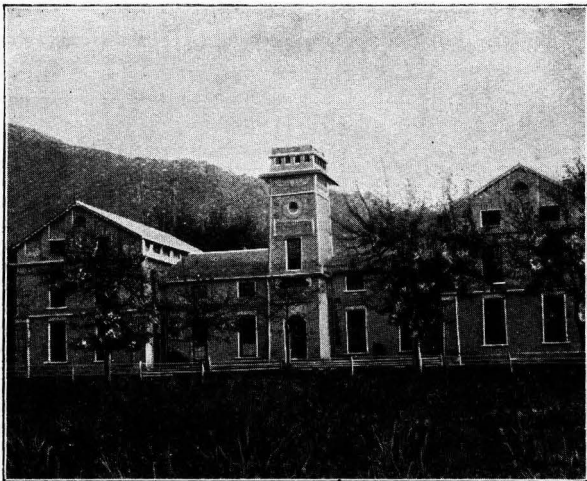
Ten slotte gee ons nog Ds. Du Toit s'n algemene afskeidsgroet, 'n groet waarmee 'n hartelike gemeen-te en 'n hartelike predikant uit mekaar gegaan het:

OUTA EN AJA.

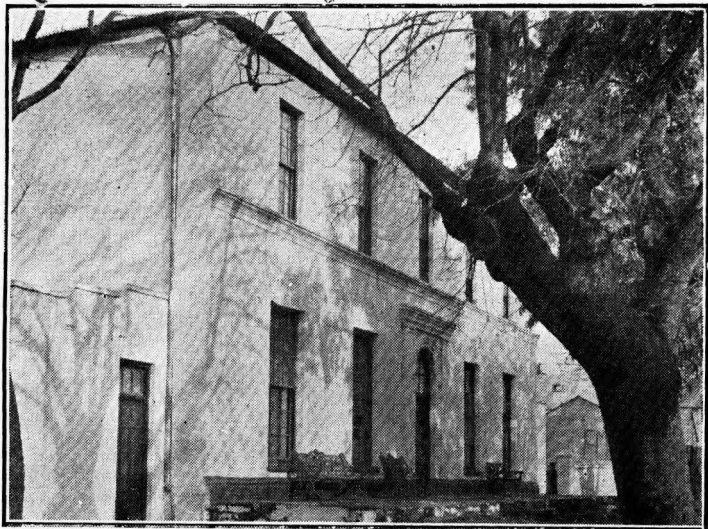
Woonhuis waarin Ds. Du Toit, gebore en gestorwe is.
(Later effe veranderd ,

Gribble & Seun, Paarl.

Gymnasium Gebouwe.

Opgerig deur Ds. v. d. Lingen, en waarin Ds. Du Toit als predikant van Noorder Paarl gewoon het, in die regter vleugel van die gebouwe.

Gribble & Seun, Paarl.

Huis van Mnr G. J. Malherbe,

waarin die eerste vergadering, 14 Aug., 1875, gehou werd en waarin die Drukkerij enige jare gehuisves was. Die lagere buite deur en die eerste venster op linkerhand (waar toen 'n deur was) werd gebruik vir die Drukkerij.

“Naast het adres van Kerkeraad, en Gemeente, en Kinderen, en Catechisanten, meen ik deze afscheidsgroete als een *Vriendengroete* te moeten beschouwen. En als zodanig is zij mij hartelijk welkom.

Ja, Vrienden, ik heb het ondervonden en ondervind het heden; er zijn drie banden die op aarde harten aan elkaar verbinden: banden des bloeds, banden der vriendschap, en banden der genade.

Alle drie maken 't scheiden zwaar. Zwaar viel het mij en mijn ega uit de kring van nauwverbonden en innig geliefde bloedverwanten ons te moeten losscheuren, terwijl onder de vermenigvuldigde, onuitsproken opwellingen des harten de gedachte bovendrijft: “allicht zien wij elkander op aarde nooit weder.” Zwaarder, zo mogelijk, is nog de handdruk aan zo menige hartevriend gegeven, terwijl het (mogelijk te ongelovig) hart spreekt: “*Zulk* een vriend vind ik in mijn nieuwe levenskring niet weder.” Maar het zwaarste nog, dat ondervinden wij heden, valt het scheiden waar banden der genade ons aan elkaar verbinden, waar men in waarheid samen heeft gebeden, samen heeft geweend, samen gestreden, samen verkwikt werd aan 's Heren tafel, samen met lofliederen Gode heeft verheerlijkt.....ô dáár zijn geen woorden om de diepste en heiligste indrukken des harten te openbaren, dáár zwijgt de mond en het geloofsoog blik door de toekomst henen op de toekomstige heerlijkheid, dáár eerst wordt het hart stil....

Vrienden, hartelijk is uwe afscheidsgroete, warm uw vriendschapsbetuigingen. Zij doen het harte goed in de droeve ure. Op duurzaam perkament geschreven, in prachtlijst bewaard, hebt gij er zelf voor gezorgd dat een blijvend gedenkteken van uwe vriendschap ons vergezelen zal naar Transvaal. Geloof ons, dit stuk heeft voor ons meer waarde dan goud of edelgesteente, en zal de ereplaats in onze nieuwe woning hebben. En wanneer ons oog dageliks daarop blik, zij het onder de drukte des levens, dan zal het hart aan u denken, en een zucht voor u omhoog stijgen. En voor zover de geheiligde vriendschap onderscheiding zonder terugstoting toelaat, zal bij dieper doordenken de herinnering steeds voor de geest brengen (hoe kan 't anders?) de gedachtenis van de geliefde broeder die uit de diepte zijner ziele deze regelen neerschreef, van de lieve vrienden die zich gelasten met de circulatie ter ondertekening, en van de trouwe vriend die aan dit (voor mij) kostbare stuk zulk een duurzame vorm gaf.

Voor de ware vriendschap is niets te gering. Die vriend die nog portretten met ons ruilen wil, vervoege zich bijde Paarlse Drukkerij; die aan ons schrijven wil, adressere naar Pretoria. Zoveel wij kunnen, antwoorden wij afzonderlik, en verder in een algemene vriendenbrief.

Vrienden, vaartwel; leeft gelukkig! 's Heren zegen op al uwe wegen! Jakobs God zij ons aller deel, en het aardse leven eindige voor ons allen met een ruime ingang in Gods eeuwig Koningrijk!” (P. 3 Febr. '82).